

Domsagohistorik

Piteå tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Piteå tingsrätt

Domsagoutvecklingen från slutet av 1600-talet till början av 1800-talet

1670 utgjorde hela dåvarande landskapet Västerbotten en enda domsaga med en häradshövding. Tio år senare (1680) beslutade Kungl. Maj:t att den stora domsagan skulle delas upp i två delar: det norra kontraktet och det södra kontraktet. Vardera kontrakt skulle få en egen häradshövding och dessutom tillsattes en extra ordinarie domhavanden (med titeln justitiarie) för lappmarkerna i Västerbotten. I norra kontraktet låg Torne och Kemi lappmarker (som förlorades till Ryssland vid freden 1809). I södra kontraktet ingick Lycksele, Arvidsjaur, Arjeplog, Jokkmokk och Gällivare lappmarker (dvs. Ume, Pite och Lule lappmarker). Mellan åren 1680 och 1820 ingick i Västerbottens södra kontrakt tingslagen Umeå, Skellefteå, Löfvånger, Burträsk och Bygdeå samt ovannämnda lappmarker. Det norra kontraktet omfattade Piteå, Luleå, Råneå, Neder- och Överkalix, Jukkasjärvi, Karesuando (som tidigare hette Enontekis), Neder- och Övertorneå tingslag.¹ 1820 överfördes Jokkmokks och Gällivares tingslag från det södra till det norra kontraktet. Samtidigt tillkom Nordmalings tingslag till den södra domsagan. Nordmaling hade tidigare legat under Ångermanlands norra domsaga.

Domsagoutvecklingen under 1800-talet

1820 bildades en ny domsaga i det södra kontraktet under benämningen Västerbottens norra domsaga. Detta medförde i sin tur att det norra kontraktet tvingades att byta namn för att undvika missförstånd och förväxlingar. Det bestämdes att det nya namnet skulle vara Norrbottens domsaga. 1838 ändrades dock namnet på nytt efter det att Neder- och Överkalix, Jukkasjärvi, Karesuando, Neder- och Övertorneå och Pajala brutits ut och bildat en egen domsaga under namnet Norrbottens norra domsaga. De återstående tingslagen samlades i Norrbottens södra domsaga. Domsagens kansliort placerades i Haparanda från och med 1839.

Den södra domsagan genomgick vissa förändringar 1877 då Piteå och Råneå tingslag bröts ut ur jurisdiktionen. Piteå bildade en ny domsaga tillsammans med Arvidsjaur och Arjeplogs tingslag under benämningen Piteå domsaga. De kvarvarande tingslagen i den södra domsagan (förutom Råneå) fick nu namnet Luleå domsaga (Luleå domsaga, se Luleå tingsrätt). Samma år (1877) ändrade den norra domsagan namn till Torneå domsaga i samband med vissa judiciella förändringar. Neder- och Överkalix tingslag hade brutits ut och slogs nu samman med Råneå från Norrbottens södra domsaga och Gällivare tingslag till Kalix domsaga (Kalix domsaga, se Haparanda tingsrätt).² 1904 bildades Gällivare domsaga då Gällivare tingslag från Kalix domsaga slogs samman till en egen jurisdiktion tillsammans med Jukkasjärvi och Karesuando tingslag från Torneå domsaga (Gällivare domsaga, se Gällivare tingsrätt).

Piteå domsaga

Piteå tingslag hade sitt tingsställe i Piteå gamla stad, nuvarande Öjebyn. Tingen hölls i sockenstugan som hade använts som tingshus ända sedan 1676. Sockenstugan var den enda tingsplatsen fram till mitten av 1700-talet. Från 1764 hölls tingen på gästgiveriet i Öjebyn.³

1892 bröts Älvsbyn socken ut från Piteå tingslag och bildade ett eget tingslag. En av anledningarna till reformen var att invånarna i Älvsbyn hade för lång resväg (ibland upp till tio mil) till tingen i Öjebyn. Tingsplatsen för det nya tingslaget placerades vid kyrkan i Älvsbyn.⁴ Tingen för Piteå

¹ Almquist, 1954, s. 435ff.

² Bihang till SFS 1876 nr 25 s. 8.

³ Bergling, 1964, s. 332.

⁴ Bihang till SFS 1890 nr 71.

domsaga hölls därefter växelvis i Öjebyn och Älvsbyn. De två tingslagen slogs ihop till ett enda gemensamt tingslag igen 1928.⁵ Till en början behöll tingslaget de gamla tingsplatserna i Öjebyn och Älvsbyn, men i början av 1940, i samband med att Piteå rådhusrätt lades under landsrätt (se nedan), flyttades tingsstället in till Piteå som hädanefter blev tingslagets enda tingsställe.

Arvidsjaur socken bildade ett eget tingslag 1877.⁶ På 1880-talet höll tingslaget ting i ett kombinerat tingshus och gästgiveri i Arvidsjaur. Byggnaden låg vid kyrkan i Arvidsjaur. Tingssalen, som låg på husets ovanvåning, användes av gästgiveriet under de perioder då det inte var ting.⁷ Tingshuset är rivet idag.

Arjeplogs tingslag höll ting i Arjeplog. Tingshuset, som var i mycket dåligt skick på 1880-talet, användes även vid kommunalstämmor och inrymde även ortens småskola. Byggnaden är numera riven.

Från och med 1942 slogs Arvidsjaur och Arjeplog samman till ett enda tingslag. Tings skulle i fortsättningen hållas växelvis i de båda kyrkbyarna.⁸

Rådhusrätter

Staden Piteå låg under rådhusrätt. Från och med 1943 upphörde Piteå rådhusrätt och staden förenades i judiciellt hänseende med Piteå och Älvsby tingslag i Piteå domsaga. I samband med reformen drogs tingslagets gamla tingsställen i Öjebyn och Älvsbyn in, och alla tings hålls i fortsättning i Piteå.⁹

Rådhusbyggnaderna har legat på samma plats sedan 1667. Byggnationen tog lång tid och i maj 1675 hade man äntligen hunnit så långt att taket täcktes med spån. En stor olycka 1721 innebar att hela staden brändes av ryssarna som härjade vid hela Norrlandskusten. Redan 1725 var Rådhuset återuppbyggt, men förstördes av våld 1806. Nu beslöt man att det nya Rådhuset skulle byggas i sten. Stadsborna ansåg sig dock inte ha råd med kostnaderna, varför de anhöll hos Kungen om tillstånd att få bygga i trä. Detta bifölls efter lång väntan 1829, och även om det dröjde åtskilliga år innan brädfodringen och inredningen var slutförd så har vi från denna tid kvar vart vackra rådhus, uppfört i enkel empire- eller Karl Johan-stil. En genomgripande modernisering av husets inre skedde 1951. Huset har bl.a. varit telegrafstation, polisstation, kommunfullmäktige samt bibliotek. Sedan 1980 finns Piteå museum här. Man kan också göra ett besök i fiskestugan i Norra hamn vid Kurirkajen där museet har en del verksamhet sommartid.

Rådhuset ligger vid Rådhusorget, ett av Sveriges två torg från 1600-talet, som bevarat den ursprungliga slutna formen i hörnen. (Det andra är Stora Torget i Uppsala.) Vid Rådhusorget finns flera vackra exempel på bebyggelse från tidigt 1800-tal.

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan byggdes ut, socialvården och bostadsbyggande likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att

⁵ SFS 1927:72.

⁶ Bihang till SFS 1876 nr 26 s.11.

⁷ *Nya Lagberedningens betänkande* 1884. Tabell n:o 1 om Arvidsjaur's lappmarks tingslag

⁸ SFS 1941:804.

⁹ SFS 1942:561.

de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna, och rationaliserades.¹⁰

Ytterligare reformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna. I början av 1970-talet trädde även den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. 1971 bildades Piteå tingsrätt. Tingsställena placerades i Piteå, som dessutom var kansliort, Arvidsjaur och Arjeplog.¹¹

Piteå tingsrätt

Piteå tingslag¹²

Domsagotillhörighet:	1680-1808	Med Luleå, Råneå, Nederkalix, Överkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Nedertorneå och Övertorneå tingslag samt Torne och Kemi lappmarkers ¹³ tingslag
	1809-1838	Med Luleå, Råneå, Nederkalix, Överkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Nedertorneå och Övertorneå tingslag
	1839-1876	Med Luleå och Råneå tingslag (Norrbottnens södra domsaga)
	1877-1891	Med Arjeplogs och Arvidsjaur lappmarkers tingslag (Piteå domsaga)
	1892-1941	Med Älvsby ¹⁴ tingslag samt Arjeplogs och Arvidsjaur lappmarkers tingslag (Piteå domsaga)
	1941-1970	Med Arjeplog och Arvidsjaur tingslag (Piteå domsaga)
Tingsplatser:	1877	Piteå gamla stad
	1928	Till en början omväxlande i Älvsby och Öjebyn
	sedemera i	Piteå

Häradshövdingar:

Henrik Winblad	1680-1695
Olof Burman	1696-1722
Mikael Eurenus Höijer	1722-1756
Petter Folcker	1757-1775
Olof Ekman	1776-1807
Per Adolf Ekorn	1807-1811
Zacharias Dahl	1812-1838

¹⁰ Vid den här tiden omfattade Piteå och Älvsby tingslags domkrets Piteå stad och Älvsbyns köping. I Arvidsjaur och Arjeplogs tingslag ingick Arvidsjaur och Arjeplogs landskommuner.

¹¹ Koncept den 17/6 1970 från Justitiedepartementet till Hovrätten över Övre Norrland, Dnr 1217/70. Piteå tingsrätts domkrets omfattade Piteå, Älvsbyns, Arvidsjaur och Arjeplogs kommuner. Jfr SFS 1982:996.

¹² 1942 sammanslogs Piteå med Älvsby till ett tingslag.

¹³ Torne och Kemi lappmarker avträdde 1809 till största delen till Ryssland (idag Finland).

¹⁴ Älvsby tillkom 1892 genom utbrytning ur Piteå tingslag.

Lars Olof Boström	1838-1875
Herman Julius Kramer	1877-1899
Knut Frans Oskar Ekbohm	1900-1912
Otto Daniel Krook	1912-1920
Harry Oscar Eugène Åberg	1921-1936
Lars Olof Tillner	1936-1949
Erik Wilhelm Spens	1950-

Älvsby tingslag¹⁵

Domsagotillhörighet:	1892-1941	Med Piteå tingslag samt Arjeplogs och Arvidsjaur lappmarkers tingslag (Piteå domsaga)
	1941-1970	Med Arjeplog och Arvidsjaur tingslag (Piteå domsaga)

Tingsplatser:	1892	Älvsby kyrkby
	1928	till en början omväxlande i Älvsby och Öjebyn sedermera flyttad till Piteå

Häradshövdingar:

Lars Olof Boström	1838-1875
Herman Julius Kramer	1877-1899
Knut Frans Oskar Ekbohm	1900-1912
Otto Daniel Krook	1912-1920
Harry Oscar Eugène Åberg	1921-1936
Lars Olof Tillner	1936-1949
Erik Wilhelm Spens	1950-

Arjeplogs tingslag¹⁶

Domsagotillhörighet:	1680-1808	Med Umeå, Degerfors ¹⁷ , Skellefteå, Löfvånger, Burträsk, Bygdeå och Nordmalings ¹⁸ tingslag samt Lycksele, Arvidsjaur, Jokkmok och Gällivare lappmarkers tingslag
	1820-1831	Med Arvidsjaur, Åsele och Lycksele lappmarkers tingslag (särskild lappmarksjurisdiction som upphörde 1831)
	1832-	Med Skellefteå, Löfvånger, Burträsk, Nysätra ¹⁹ och Bygdeå tingslag samt Arvidsjaur lappmarks tingslag (Västerbottens norra domsaga)

¹⁵ Älvsby tillkom 1892 genom utbrytning ur Piteå tingslag och förenades åter med Piteå 1942.

¹⁶ Arjeplog sammanslogs 1942 med Arvidsjaur till ett tingslag. Arjeplog tillhörde före 1877 Västerbottens norra domsaga (se Lycksele tingsrätt)

¹⁷ Degerfors utbröts 1814 ur Umeå tingslag.

¹⁸ Nordmaling bildades 1819.

¹⁹ Nysätra bildades 1834.

Tings- och rådhusinventeringen 1996-2007

1877-1891	Med Piteå tingslag och Arvidsjaur lappmarks tingslag (Piteå domsaga)
1892-1941	Med Piteå och Älvsby ²⁰ tingslag samt Arvidsjaur lappmarks tingslag (Piteå domsaga)
1942-1970	Med Piteå tingslag (Piteå domsaga)

Tingsplatser:	1832	Arjeplog kyrkby
	1873	Vid Arjeplogs kyrkplats
	1942	omväxlande i Arjeplog och Arvidsjaur

Häradshövdingar:

Vilhelm Clerck	1680-1697
Lars Grubb	1697-1698
Andreas Plantin	1699-1709
Markus Bostadius	1709-1728
Olof Anzenius	1728-1762
Carl Göran Furtenbach	1762-1792
Carl Fredrik Furtenbach	1793-1831
Adam Magnus Kjellerstedt	1832-1851
Anders Magnus Stenberg	1851-1868
Anders Fredrik Ekewall	1869-1876
Herman Julius Kramer	1877-1899
Knut Frans Oskar Ekbohm	1900-1912
Otto Daniel Krook	1912-1920
Harry Oscar Eugène Åberg	1921-1936
Lars Olof Tillner	1936-1949
Erik Wilhelm Spens	1950-

Arvidsjaur tingslag²¹

Domsagotillhörighet:	1680-1808	Med Umeå, Degerfors ²² , Skellefteå, Lövånger, Burträsk, Bygdeå och Nordmalings ²³ tingslag samt Lycksele, Arjeplog, Jokkmok och Gällivare lappmarkers tingslag
	1820-1831	Med Arjeplog, Åsele och Lycksele lappmarkers tingslag (särskild lappmarksjurisdiktion som upphörde 1831)
	1832-	Med Skellefteå, Lövånger, Burträsk, Nysätra ²⁴ och Bygdeå tingslag samt Arjeplogs lappmarks tingslag (Västerbottens norra domsaga)
	1877-1891	Med Piteå tingslag och Arjeplogs lappmarks

²⁰ Älvsby tillkom 1892 genom utbrytning ur Piteå tingslag.

²¹ Arvidsjaur sammanslogs 1942 med Arjeplog till ett tingslag. Arvidsjaur tillhörde före 1877 Västerbottens norra domsaga (se Lycksele tingsrätt)

²² Degerfors utbröts 1814 ur Umeå tingslag.

²³ Nordmaling bildades 1819.

²⁴ Nysätra bildades 1834.

	tingslag (Piteå domsaga)
1892-1941	Med Piteå och Älvsby ²⁵ tingslag samt Arjeplogs lappmarks tingslag (Piteå domsaga)
1942-1970	Med Piteå tingslag (Piteå domsaga)

Tingsplatser:	1832	Arvidsjaur kyrkby
	1873	Vid Arvidsjaur kyrkplats
	1942	omväxlande i Arjeplog och Arvidsjaur

Häradshövdingar:

Vilhelm Clerck	1680-1697
Lars Grubb	1697-1698
Andreas Plantin	1699-1709
Markus Bostadius	1709-1728
Olof Anzenius	1728-1762
Carl Göran Furtenbach	1762-1792
Carl Fredrik Furtenbach	1793-1831
Adam Magnus Kjellerstedt	1832-1851
Anders Magnus Stenberg	1851-1868
Anders Fredrik Ekewall	1869-1876
Herman Julius Kramer	1877-1899
Knut Frans Oskar Ekbohm	1900-1912
Otto Daniel Krook	1912-1920
Harry Oscar Eugène Åberg	1921-1936
Lars Olof Tillner	1936-1949
Erik Wilhelm Spens	1950-

Litteratur

Almquist, Jan Eric: *Lagsagor och domsagor i Sverige med särskild hänsyn till den judiciella indelningen*, Del 1, Stockholm 1954,

Bergling, Ragnar: *Kyrkstaden i övre Norrland. Kyrkliga, merkantila och judiciella funktioner under 1600- och 1700-talen*, Uppsala 1964

Nya Lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Fjärde delen. Bihang. Stockholm 1884. Tabell n:o 1 om Arvidsjaur lappmarks tingslag

²⁵ Älvsbyn tillkom 1892 genom utbrytning ur Piteå tingslag.